

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΡΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΗ ΣΥΜΠΡΑΞΕΙ

ΒΑΣΙΛΙΟΥ ΣΚΟΡΔΕΛΗ, π. Διευθυντοῦ τοῦ Διδασκαλείου Πελοποννήσου, ΑΛΕΞΙΟΥ ΖΑΜΑΡΙΟΥ Διευθυντοῦ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἐν Φιλιππουπόλει, ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, Διευθυντοῦ τοῦ διδασκαλείου Πελοποννήσου, ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Δ. ΓΡΑΦΕΙΑΔΟΥ, ὑποδ. τοῦ Ὁρφανοτροφείου Χατζηκώστα.

ΕΝ ΤΗ ΗΜΕΔΑΠΗ

συνδρομὴ ἑτησία προπληρωτέα

δραχ. 6

Παρακαλοῦμεν τοὺς καθυστεροῦν-
τας νὰ ἀποστείλωσιν αὐτὴν ἐν
συστημένῃ ἐπιστολῇ.

ΥΠΟ

Π. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Διδάκτορος τῆς Φιλοσοφίας, καὶ ἐιδικῶς τῆς παιδαγωγι-
κῆς, πρώην γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν δημοτικῶν
σχολείων τοῦ Κράτους, μέλους τακτικοῦ τοῦ ἐν
Γερμανία συλλόγου τοῦ πρὸς διάδοσιν τῆς
ἐπιστημονικῆς Παιδαγωγικῆς κλπ.

ΓΡΑΦΕΙΑ: Ὁδὸς Ἀναγνωστοπούλου ἀριθ. 16.

ΕΝ ΤΗ ΑΛΛΟΔΑΠΗ

συνδρομὴ ἑτησία προπληρωτέα

φρ. χρ. 7

Ἀποστέλλεται διὰ συστημένης
ἐπιστολῆς εἰς μονόγροσσα γραμ-
ματόσημα Τουρκίας (5 γρ. 1 φρ.

Ἄριθ. 21.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Μαρτίου 1898.

Ἔτος Γ'.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ: Ψυχολογία καὶ διδακτικὴ.—Περὶ χελιδόνος, μάθημα ἐν τῇ γ' τάξει.—Ὁ γέρον διδάσκαλος, μάθημα ἐν περιπάτῳ, ὑπὸ Ἀχιλλέως Παράσχου.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ

Ὁ Ἔρβαρτος, ὁ μέγας τοῦ αἰῶνος ἡμῶν ψυχολόγος καὶ παιδαγωγικός, εἶπε μεγάλην ἀλήθειαν γράψας ὅτι ἐν ὄσῳ δὲν ἔχουσιν οἱ διδάσκαλοι σαφεστάτην γνῶσιν τοῦ κρατοῦντος ἐν τῇ ψυχῇ μηχανισμοῦ, καθ' ὃν κατὰ φυσικούς νόμους γεννῶνται αἱ αἰσθήσεις, αἱ παραστάσεις, αἱ ἔννοιαι, τὰ συναισθήματα, ἡ βούλησις, καὶ ἡ πράξις, οὐδέποτε θὰ δυνηθῶσι νὰ διαπλάσωσι καὶ προαγάγωσιν ἀσφαλῶς τὸν πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν βίον τῶν μαθητῶν των. Καὶ διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ θεωρῆται παρὰ παντὸς διδασκάλου ὡς βᾶσις ἀπαραίτητος τῶν παιδαγωγικῶν του μελετῶν ἡ σπουδὴ ἡ λεπτομερῆς τοῦ ψυχικοῦ βίου. Ἐν Εὐρώπῃ μέγας διεξάγεται σήμερον ἀγὼν πρὸς κατανόησιν τοῦ ψυχικοῦ μηχανισμοῦ καὶ ἀνεύρεσιν τῶν νόμων τῶν κρατούντων ἐν πάσαις αὐτοῦ ταῖς ἐκφάνσεσι. Ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου ψυχολόγου, τοῦ Herbart, ὅστις δι᾽ ἰσχυρίσθη καὶ ἀπέδειξε ὅτι τὰ πολὺπλοκα φαινόμενα τοῦ ψυχικοῦ βίου, οἷα ἐμφανίζονται ἐν τῇ κρίσει καὶ τῷ συλλογισμῷ, ἐν τοῖς διαφόροις συναισθήμασι, ἐν ταῖς ποικίλαις ἐπιθυμίαις καὶ βουλήσεσι τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι προϊόντα ἀρχέγονα τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ παράγωγα σχηματιζόμενα ἐκ τῆς ἀλληλεπιδράσεως τῶν παραστάσεων, κατέφυγον εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ψυχικοῦ βίου τῶν παιδίων, τῶν βαρβάρων λαῶν, τῶν ζώων, παρ' οἷς οὗτος ἐμφανίζεται ἀπλούστατος καὶ φυσικώτατος, ἵνα βεβαιωθῶσι πῶς σχηματίζεται καὶ προάγεται, πῶς διατίθεται οὕτως καὶ κινεῖται ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος κόσμος ἰδεῶν καὶ συνα-

στημάτων καὶ ἐπιθυμιῶν καὶ βουλήσεων, δὲν βλέπομεν μάλιστα κυριαρχοῦντα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ. Διὸ σήμερον πλείστας ἡ παρατήρησις ἀπεθασάυρισε ἀληθείας ἐπὶ τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδίου, ἐπὶ τῆς ψυχολογίας τῶν λαῶν, ἐπὶ τῆς ψυχολογίας τῶν ζώων. Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν φαινόμενων τούτων πρὸς ἄλληλα καταφαίνεται ὅτι αἱ αἰσθήσεις εἶναι τὰ πρῶτα στοιχεῖα, οἷονεὶ τὰ ἄτομα, ἐξ ὧν συντίθεται ὁ ψυχικὸς βίος. Ἄς ἐπιχειρήσωμεν δὲ νῦν νὰ δεῖξωμεν πῶς σχηματίζονται αἱ ἔννοιαι καὶ πῶς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης καὶ μόνης βαδίζουσα ἡ διδακτικὴ δύναται νὰ φθάσῃ εἰς ἀσφαλῆ ἐξαγόμενα.

Τὸ μικρὸν παιδίον δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἐν ἑαυτῷ ἔννοιαν ἅμα γεννηθὲν οὔτε ἀνθρώπων, οὔτε ζώων οὔτε φυτῶν, οὔτε λίθων, οὔτε ἀστρῶν οὐδὲ ἄλλου τινὸς πράγματος οὐδενός. Αἱ πρῶται πληροφορίαι αὐτοῦ περὶ τῶν πραγμάτων τούτων εἶναι αἱ αἰσθήσεις, ἃς λαμβάνει, ὅσάκις ταῦτα προσέσωσιν εἰς ἐν ἐκ τῶν αἰσθητηρίων του ὀργάνων. Ἄς παραδεχθῶμεν ὅτι πρῶτον λαμβάνει αἴσθησιν τῆς μητρὸς του, ἣν τὸ πρῶτον βλέπει. Ἡ παρουσία αὐτῆς με ὠρισμένην μορφήν καὶ ἀνάστημα, με ὠρισμένην ἐνδυμασίαν ἐρεθίζει τὴν ὄψιν αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦ ὀπτικοῦ νεύρου διαβιβάζεται εἰς τὸν ἐγκέφαλον ὁ ἐρεθισμὸς οὗτος, ὅστις κατὰ μυστηριώδη τρόπον μεταβάλλεται εἰς αἴσθησιν. Περιέργον δὲ ὅτι ἡ ἀνάμνησις αὕτη τῆς αἰσθήσεως παραμένει αὐτῷ καὶ ἄφ' οὗ ἤδη ἡ μήτηρ του δὲν εἶναι παρούσα. Τὴν ἀνάμνησιν ταύτην ἢ τὴν εἰκόνα τῆς αἰσθήσεως καλοῦσιν ἐν τῇ ψυχολογίᾳ παραστάσιν. Ὡστε τὸ παιδίον ἔχει αἴσθησιν τῆς μητρὸς του, ὅταν αὕτη εἶναι παρούσα καὶ βλέπῃ αὐτήν, παραστάσιν δὲ αὐτῆς, ὅταν ἐνθυμῆται αὐτήν, χωρὶς αὕτη νὰ εἶναι παρούσα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μήτηρ ἐμφανίζεται

αὐτῶ ἄλλοτε μὲν γελῶσα, ἄλλοτε δὲ σκυθρωπή, ἄλλοτε μὲν ἐνδοδυμένη ταύτην τὴν ἐνδυμασίαν, ἄλλοτε δὲ ἄλλην, ἄλλοτε μὲν μὲ καλυμμά τῆς κεφαλῆς, ἄλλοτε δὲ ἄνευ καλύμματος, ἢ αἰσθησις αὐτῆς καὶ ἐπομένως καὶ ἢ πράστασις δὲν εἶναι ἢ αὐτῆ, ἀλλὰ ποικίλλει καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι ἐν τῷ παιδίῳ θὰ ὑπάρχωσι πολλὰ παραστάσεις τῆς μητρὸς διάφοροι, ἀφ' οὗ καὶ αἱ ἐκείνου περὶ αὐτῆς ληρθεῖσαι αἰσθήσεις ἦσαν διάφοροι. Δὲν ἔχει ὁμοίως οὕτω τὸ πρᾶγμα. Ἐν τῇ ψυχῇ αἱ αἰσθήσεις, καὶ αἱ παραστάσεις δὲν μένουσι κεχωρισμέναι ἢ μίξ τῆς ἄλλης καὶ ὅπως ἄσχετοι ἀπ' ἀλλήλων ἀλλ' ἐνοῦνται καὶ ἀποτελοῦσι γενικὰς παραστάσεις, ἢ ἐννοίας. Συμβαίνει δηλ. ἐνταῦθα τὸ ἐξῆς :

Τὸ παιδίον ἔχει εἰς τὸν νοῦν τοῦ τὴν πράστασιν τῆς μητρὸς τοῦ μὲ τὴν ὠρισμένην μορφήν καὶ ἐνδυμασίαν, ὡς ἀντελήθη πρότερον διὰ τῆς ὀψέως. Ἀλλὰ τώρα ἐμφανίζεται αὐτῷ ἢ μὴτρη μὲ ἄλλην ἐνδυμασίαν. Ἡ αἰσθησις τῆς μητρὸς τοιαύτης, οἷα τώρα ἐμφανίζεται, ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τοῦ τὴν μητέρα, οἷα αὕτη ἐνεφανίσθη αὐτῷ πρότερον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ὁμοία μέρη π. χ. ἢ μορφή, ἢ φωνή, τὸ ἀνάστημα, ἢ συμπεριφορὰ ἀναγνωρίζονται ὡς τὰ αὐτά, οἷα ἐνεφανίσθησαν καὶ πρότερον, ἐπικρατοῦσι ταῦτα καὶ παρεκτρέπομένων τῶν ἀνομοίων, οἷον τῆς διαφόρου ἐνδυμασίας, ἐνοῦνται εἰς μίαν παραστάσιν καὶ μόνην. Βεβαίως τὰ διάφορα ἐν τῇ παραστάσει δὲν καταστρέφονται. ἀλλὰ συνυπάρχουν ἐν λανθάνουσῃ καταστάσει. Οὕτω μητέρα ἕκαστος λέγων ἐνοεῖ τὴν μητέρα αὐτοῦ ἀνακαλῶν εἰς τὴν μνήμην τοῦ τὰ οὐσιωδέστατα καὶ κύρια αὐτῆς χαρακτηριστικὰ. Ἡ γλῶσσα ἔχει πρὸς ἔκφρασιν καὶ τῆς πρώτης παραστάσεως τῆς οὐσίας ἀκριβῆς ἀντίτυπον τῆς πρώτης αἰσθήσεως καὶ τῆς γενικῆς παραστάσεως τῆς προελεύσεως ἐκ πολλῶν αἰσθησεων ἐχουσῶν καὶ διάφορα μέρη ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν λέξιν μητέρα. Ἡ λέξις αὕτη ἢ δηλοῦσα τὰ χαρακτηριστικὰ ἀτόμου τινὸς καλεῖται ἐνοία ἀτομική. Τοιαῦτα δὲ ἐνοίαι ἀτομικαὶ εἶναι τὸ ὄνοματα προσώπων, ζώων, πόλεων, ὀρέων, ποταμῶν κλπ., οἷον, Σωκράτης, Γεώργιος, Ὑμηττός, Σπερχειός. Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἀτομικῶν ἐνοιῶν, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον ὑπάρχουσι καὶ ἐνοίαι γενικαὶ ἢ καθολικαὶ ἀναφερόμεναι εἰς πολλὰ ἄτομα, ἢ εἰς πολλὰ εἶδη, ἢ εἰς πολλὰ γένη ὑποκειμένων.

Πῶς σχηματίζονται ἄρα γε καὶ αἱ ἐνοίαι αὐταὶ ; Ἀκριβῶς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὃν σχηματίζονται καὶ αἱ ἀτομικαί. Ἄς φέρωμεν τοῦτου ταρκτεῖγμάτα, ἵνα γνωρίσωμεν καλῶς τὴν ὁδὸν τὴν μόνην, ἣν βαίνει τὸ πνεῦμα χωροῦν εἰς τὰ πρόσω, ὅπως αἰετοῦ καὶ ἡμεῖς τηρῶμεν αὐτὴν κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἢ τοι κατὰ τὴν μετὰδοσιν εἰς τοὺς μαθητὰς ἐνοιῶν. Καὶ ἐνταῦθα ἄς λάβω-

μεν ὑπ' ὄψει τὴν κατάστασιν τοῦ παιδίου, ἵνα γίνῃ τὸ πρᾶγμα ἐμφανέστερον. Ἄς παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ μικρὸν παιδίον ἔχει ἴδη μέχρι τοῦδε τὸν κατωικίδιον κύνα του μόνον, τὸν κύνα αὐτὸν ὠρισμένου χρώματος καὶ μεγέθους, ὠρισμένης σωματικῆς κατασκευῆς. Τὸ ζῷον τοῦτο ἤκουσε καλούμενον σκύλον καὶ ὁσάκις ἐλέγετο ἢ λέξις αὕτη, τὸ παιδίον ἔστρεπε τοὺς ὀφθαλμούς του πρὸς τὸν σκύλον. Ἀλλὰ κατόπιν ἐκτός τῆς οἰκίας του ἦ καθ' ὁδὸν εἶδε καὶ ἄλλο ζῷον, μεγαλύτερου μὲν μεγέθους καὶ διαφόρου χρώματος, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον ὁμοιάζον πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ σκύλον. Καὶ περὶ τοῦ ζῷου τούτου ἀκούει τὴν αὐτὴν ὀνομασίαν σκύλος. Ἐνταῦθα καὶ πρὶν ἀκόμη ἀκούσῃ τὴν λέξιν ἐν τῇ ψυχῇ του συμβαίνει κατὰ ψυχολογικὸν νόμον ἐνωσις τῶν ἐνοιῶν τῶν ὁμοίων, τοῦ σκύλου, ὃν νῦν βλέπει πρὸς τὸν σκύλον, ὃν γινώσκει. Τὰ ὁμοία μέρη ἀμφοτέρων τῶν ἐνοιῶν ὡς ἐπικρατέστερα ἐνοῦνται, τὰ δὲ ἀνόμοια (μεγέθος καὶ χρῶμα τῶν σκύλων), ἐπισκοτίζονται ὡς ἐκ τῆς ἀντιθέσεως αὐτῶν καὶ δὲν ἀπόλλυνται μὲν, ἀλλὰ διατελοῦσιν ἐν τῇ ἐνώσει τῶν ἐνοιῶν ὄντα ἐν ἀφανείᾳ καὶ λήθῃ. Ἡ ψυχολογικὴ αὕτη ἐργασία, ἣτις γίνεται ἀφ' ἐκυτῆς, ὡς γίνεται ἐν τῷ στομάχῳ ἢ πέψις, εὐθὺς ὡς ἔλθωσιν εἰς αὐτὸν τροφαί, λαμβάνει τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς καὶ μονιμότητα διὰ τῆς λέξεως σκύλος. Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην περίπτωσιν ἢ ἐνοία σκύλος εἶναι εὐρυτέρα τῆς πρώτης καὶ τὸ παιδίον νῦν σκύλον λέγων ἔχει ἐν νῷ καὶ τοὺς δύο σκύλους, οὓς μέχρι τοῦδε ἔχει ἴδη. Ἄν δὲ ἀντὶ τῶν δύο σκύλων ἴδη καὶ ἄλλους, τότε ἢ ἐξαρσις τῶν ὁμοίων μερῶν γίνεται ἐντονωτέρα, ἢ ἐπισκοπήσεις τῶν ἀνομοίων μειζων καὶ τὸ παιδίον σκύλον λέγων ἐνοεῖ τὸ ζῷον τὸ ὑλκτοῦν, τὸ τετράπουν, τὸ ἔχον ὀδόντας ὀξεῖς, τὸ ἔχον δακτύλους καὶ ὄνυχας ὠρισμένης κατασκευῆς καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ κατὰ τὴν ἐνοίαν, ἣν ἔχει περὶ σκύλου ἐσχηματισμένην, ἐν τῷ μέλλοντι πᾶν ζῷον ἔχον τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ καλεῖ σκύλον. Ὡστε νῦν τὸ παιδίον ἔχει πλεόν τὴν ἐνοίαν πολλῶν σκύλων ἢ τοῦ εἶδους, ἐν ᾧ πρότερον, ὅτε ἐγίνωσκεν ὠρισμένον σκύλον ἕνα ἢ δύο, εἶχεν ἐνοίαν ἐνὸς σκύλου ὠρισμένου, εἶχεν ἐνοίαν ἀτομικὴν. Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ψυχολογικὴν ἐργασίαν πρὸς σχηματισμὸν τῆς ἐνοίας πολλῶν ὁμοειδῶν πραγμάτων ἦτοι τῆς ἐνοίας τοῦ ὄλου αὐτῶν, διακρίνομεν δύο στάδια διακεκριμένα τῆς ψυχῆς. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον συνίσταται εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων αὐτῶν (ἐνταῦθα τοῦ σκύλου) διὰ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων μάλιστα δὲ διὰ τῆς ὄψεως, τὸ δὲ δεύτερον συνίσταται εἰς τὴν ἐνωσιν τῶν ὁμοίων μερῶν τῶν πραγμάτων εἰς μίαν ὁλότητα, ἣν καλοῦμεν ἐνοίαν.

Ἄλλ' ἢ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἐνωσιν τῶν διαφόρων ἀτόμων ὑπὸ μίαν ἐνοίαν ὁλικήν, ἀλλὰ προχωρεῖ καὶ περαιτέρω ἐ-

νοῦσα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πολλὰς ἐνοίας κοινὰ χαρακτηριστικὰ ἐχούσας ὑπὸ ἄλλην ἐνοίαν γενικωτέραν. Ἴνα γίνῃ τοῖς πᾶσι καταληπτὸν τὸ πρᾶγμα, ἄς ἐπανέλθωμεν πάλιν εἰς τὸν συγκεκριμένον κόσμον. Τὸ παιδίον ἔχει τὴν ἐνοίαν τοῦ σκύλου, βλέπει δὲ ὅτι τὰ ζῷα ταῦτα θηλάζουσι τὰ νεογνά των, ὡς θηλάζουσι τὰ νεογνά αὐτῶν καὶ αἱ προβατῖναι, αἱ αἴγες, αἱ φοράδες, αἱ γλαῖ, αἱ ἀγελάδες, αἱ χοῖροι κ.τ.τ. Πάντα ταῦτα τὰ ζῷα καλεῖ θηλαστικά. Διὰ τῆς λέξεως ταύτης ἐνοεῖ πάντα τὰ ζῷα, ἃ γεννῶσιν νεογνά καὶ θηλάζουσιν αὐτά. Καλεῖ δὲ καὶ μαστοφόρα, ἐπειδὴ ταῦτα φέρουσι μαστούς, ἵνα ἐκτελήται ὁ θηλασμός. Ἐκ τῶν ζῶων τούτων βλέπει ὅτι τινὰ, ἀφ' οὗ φάγωσι πρότερον, κατόπιν ἀναμασῶσι τὴν τροφήν (ξαναχαράζουσι), οἷα εἶναι ἢ αἰζ, ἢ ἀγελάς, τὸ πρόβατον. Τὰ ζῷα ταῦτα καλεῖ μηρυκαστικά, διότι μηρυκάζω τοῦτο σημαίνει τὸ ἀναμασῶ τὴν τροφήν. Βεβαίως τὰ παιδία δὲν θὰ μεταχειρισθῶσι εἰς δὴλωσιν πάσης τοιαύτης ἐνοίας τὰς προσηκούσας λέξεις, ἐνιαχοῦ δὲ θὰ γινώσκωσι τὸ πρᾶγμα χωρὶς νὰ ἔχωσι τοῦτου λέξιν ἐκφραστικὴν. Ἐν τούτοις ὁμοίως, ὅπου ἢ πείρα ὑπάρχει, ἢ ψυχολογικὴ ἐργασία πρὸς ἐνωσιν τῶν ὁμοίων πραγμάτων τελεῖται ἀφ' ἐαυτῆς. Καὶ ὅσα μείζων ἐμπειρία ὑπάρχει, τοσοῦτω καὶ ἀσφαλεστέρα καὶ πληρεστέρα ἢ ἐνοία. Ἡ ἐργασία πρὸς σχηματισμὸν ἐνοιῶν, ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐθεθέσαμεν, εἶναι καθαρῶς ψυχολογικὴ ἐργασία καὶ ἀπαραίτητος εἰς πάντα ἄνθρωπον μέλλοντα νὰ προχωρήσῃ ἐκ τῶν πραγμάτων εἰς τὴν ἐνοίαν, ἣτις σχηματίζεται ἀφ' ἐαυτῆς ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου παρατηρηθῇ ἐν τοῖς πράγμασιν ὁμοιότης τις. Ἀλλὰ τοιαῦται ψυχικαὶ ἐνοίαι, ὡς ἀκατέργαστοι, ὡς τυχαῖαι, ὡς στηριζόμεναι εἰς τὸν λόγον τῆς ἀτελοῦς γνώσεως τῶν πραγμάτων, ὡς στηριζόμεναι εἰς τὸν λόγον τῆς φαινομένης ὁμοιότητος αὐτῶν ὑπόκεινται εἰς μεγάλας νοθείας καὶ πλάνας καὶ ἀνάγκη νὰ ἐπιληθῇ τῆς καθάρσεως τούτων ἢ διδασκαλία καὶ διαφωτισμός. π.χ. ὅσα παιδία ἤκουσαν λαλοῦμένην παρὰ τῶν ἀνθρώπων μόνον τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, νομίζουσι ὅτι τὸ ἑλληνιστὶ ἡμιλεῖν εἶναι κύριον συστατικὸν παντὸς ἀνθρώπου. Καὶ γελῶσιν ἐκ καρδίας, ὅταν τὸ πρῶτον ἀκούσωσιν ἀνθρώπους ἡμιλοῦντας ἢ ἀναγινώσκοντας ξένην γλῶσσαν, διότι φαίνεται αὐτοῖς ἄπορον πῶς οἱ ἄνθρωποι δύνανται νὰ συνεννοῶνται διὰ λέξεων ἐντελῶς εἰς αὐτὰ ἀκαταλήπτων. Καὶ δὲν εἶναι μόνον ὁ λόγος τῆς νοθείας, ἀλλ' ἄλλο ἐστὶ σπουδαιότερον, δι' ὃ πρέπει τὰ πρᾶγματα νὰ ἐμφανίζωμεν εἰς τὰ παιδία καθαρὰ κατὰ τὰ μέρη αὐτῶν, ἵνα λάβωσι τούτων σαφῆ καὶ εὐκρινῆ γνῶσιν. Ὁ κύριος ἡμῶν σκοπὸς διδασκόντων αὐτὰ εἶναι νὰ ποιήσωμεν αὐτὰ νὰ σκέπτονται, νὰ νοῶσι. Ἀλλὰ σκέψις, νόησις, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ προσήκουσα ἐνωσις πολλῶν καὶ ποικίλων παραστάσεων κατὰ τὴν ποιότητα

αὐτῶν, κατὰ τὰ γινώσματα αὐτῶν. Γίνεται δὲ ἢ ἐνωσις αὕτη ἀσφαλῶς, ὅπου εἶναι παντὸς πράγματος ἢ ἐνοία ἀκριβῆς καὶ ὠρισμένη εἰς τὸν νοῦντα. Μηδεὶς δὲ νομίσῃ ὅτι ὅπου ὑπάρχει ἢ λέξις, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ἢ ἐνοία τοῦ πράγματος. Ἐάν τις ἐξ ἡμῶν τῶν διδασκάλων, ὧν ἔργον εἶναι ἢ διδασκαλία ἦτοι ἢ μετὰδοσις καθαρῶν ἐνοιῶν εἰς τοὺς παιδίας, ἐξετάσῃ ἑαυτὸν κατὰ πόσον ἔχει πολλῶν πραγμάτων κοινῶν θεωρουμένων καθαρῶν ἐνοίαν, θὰ ἀπορήσῃ πόσον ἀμαθῆς εὐρίσκαται πολλὰς εἰς πρᾶγματα, τὰ ὅποια νομίζει ὅτι γινώσκει. Τί ἐστὶ δένδρον, τί ἐστὶ κύων, τί ἐστὶ ἄνθρωπος, τί ἐστὶ θάλασσα, τί ἐστὶ ὄρος εἶναι δύσκολον εὐθὺς νὰ ὀρίσῃ τις, διότι πρὸς τοῦτο χρειάζεται ἀκριβῆς γνῶσις τῶν γνωρισμάτων, ὅπερ ὑποθέτει ἀκριβῆ παρατήρησιν τῶν ἀτομικῶν ἐνοιῶν, ἐξ ὧν αἱ γενικαὶ αὐταὶ ἐνοίαι σχηματίζονται. Ἀλλὰ τοῦτο κυρίως εἶναι ἔργον τῆς μεθοδικῆς διδασκαλίας, οἷαν ὑποδεικνύει ἢ παιδαγωγικὴ, ὡς ὁδηγὸν εἰς τὰς ἐκυτῆς ἐνεργείας ἐχουσα τὴν ψυχολογίαν. Διὸ δικαίως ὁ Ἐρβαρτος ἐκάλεσε τὴν ψυχολογίαν ὀφθαλμὸν τῆς παιδαγωγικῆς.

Ἐξ ὅσων ἀνωτέρω εἶπομεν περὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἐνοιῶν προκύπτει ὁ ἐξῆς χρυσοῦς τῆς παιδαγωγικῆς κανὼν, ὃν πᾶς δημοδιδάσκαλος πρέπει νὰ φέρῃ ὡς περίεπτον πρὸς προφύλαξιν αὐτοῦ ἀπὸ πλάνας καὶ παρεκτροπῆς μεθοδικῆς, καὶ ὃν ἡμεῖς ἀναγράφομεν ἐνταῦθα πρὸς ἐξαρσιν μὲ διάφορα γράμματα.

«Εἰς τοὺς μαθητὰς δίδετε πρὸς ἐξέτασιν ὅσον δύνασθε ἀφθονώτερα πρᾶγματα, ὅσον δύνασθε συγκεκριμένα γεγονότα, μηδέποτε δὲ δίδετε εἰς αὐτοὺς γενικὰς ἐνοίας ἐτοιμοὺς πρὸς ἀπομνημόνευσιν, ἐὰν αὐταὶ δὲν στηρίζονται εἰς προηγουμένην αὐτῶν πείραν» Ἡ ἀνακάλυψις αὕτη εἶναι ἢ μεγίστη τῆς παιδαγωγικῆς κατάρκτησις, ἢ ἀναβιβάσασα τὸν Πεσταλότσην εἰς τὸν θρόνον τῆς ἀθανασίας καὶ βάσις ἀπαραύχαστος πάσης καρποφόρου διδασκαλίας. Τοῦ Ἀριστοτέλους ἢ ῥῆσις αὐδὲν ἐν τῷ νῷ, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθησει» (Nihil est in intellectu, quod antea non fuit in sensu) κτᾶται οὕτω πρακτικὴν ἐφαρμογὴν ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἀντὶ τῶν λέξεων παρέχει εἰς τοὺς μαθητὰς τὰ πρᾶγματα αὐτὰ πρὸς διδασκαλίαν. Ἐκ τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ τούτου ἔργου τοῦ Πεσταλότση τοῦ γεννηθέντος ἐν ἔτει 1746 καὶ ἀποθανόντος ἐν ἔτει 1827, εἰ καὶ ὀλόκληρος αἰὼν παρήλθε, τὰ μὲν δημοτικὰ ἡμῶν σχολεῖα μέχρι τοῦδε ἐλάχιστα ἐφήρμοσαν, τὰ δὲ ἑλληνικὰ καὶ γυμνάσια διατελοῦσιν ἀκόμη εἰς τοὺς χρόνους τοὺς πρὸ τοῦ Πεσταλότση. Καὶ ὁμοίως ἀληθῆς ἀνατροφή δύναται νὰ γίνῃ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κατ' αἰσθησιν διδασκαλίας τῆς ἄλλως καλουμένης ἐποπτικῆς. Εἶθε τώρα τοῦλάχιστον νὰ κατανοηθῇ καὶ ἐφαρμοσθῇ τὸ ἀμεληθὲν.

ὄτε ἡ χελιδὼν ἀπελπίσας πλέον ἄρχεται νὰ κτίσῃ ἄλλην φωλεὰν πλησίον.

Ἡ τροφή τῶν χελιδόνων εἶναι μικρὰ ἔντομα, οἷον μυῖαι, κώνωπες, ψυχαί. Ἐντομα ἔχοντα κέντρα π. χ. σφήκας καὶ μελίσσας ἀποφεύγουν. Κυνηγοῦσι δὲ τὸ θήραμά των μόνον, ὅταν τοῦτο πέτηται, ὅταν ὄμως τοῦτο κάθηται που, δὲν δύνανται νὰ τὸ φάγῃ. Καὶ διὰ τοῦτο, ἐν καιρῷ διαρκοῦς βροχῆς, ὅτι τὰ ἔντομα μένουσιν κεκρυμμένα εἰς ὄπας, ἵνα προφυλάσσωνται ἀπὸ τῆς βροχῆς, ἡ χελιδὼν πέτεται πολὺ πλησίον τῆς γῆς ἢ τῶν τοίχων, περρωμένη διὰ τῶν περύγων νὰ κινήσῃ εἰς πτῆσιν αὐτὰ, ἵνα κατόπιν συλλάβῃ καὶ φάγῃ. Καὶ ἀκριβῶς τώρα κατατρούχεται ὑπὸ μεγάλης πείνης μὴ εὐρίσκουσά τι νὰ φάγῃ καὶ εἶναι διὰ τοῦτο δύσθυμος καὶ δὲν ἔχει τὴν ζωρότητα, ἣν ἔχει ὅταν ἔχη πλήρη τὴν κοιλίαν.

Θαυμαστὴ εἶναι ἡ πτῆσις αὐτῆς. Πέτεται ἀνοιγοκλείουσα τὰ πτερά της ἢ διευθύνεται κρατοῦσα αὐτὰ ἀνοικτὰ καὶ ἄλλοτε μὲν ἀναβαίνει ὑψηλὰ εἰς τὸν οὐρανόν, ἄλλοτε δὲ κατέρχεται μέχρι τῆς γῆς, ποιοῦσα στροφὰς καὶ διάφορα παιγνίδια κατὰ τὴν πτῆσιν. Ὅταν δὲ θέλῃ νὰ λουσθῇ, καὶ τοῦτο κατορθοῖ πετομένη τάχιστα ὑπεράνω τοῦ ὕδατος καὶ βυθίζομένη ἐν αὐτῷ πολλακίς. Ἰσταται εἰς ὑψηλὰ μόνον μέρη, ἐνθα ἡλιάζεται ἢ τακτοποιεῖ τὰ πτερά της. Ἐπὶ τῆς γῆς φαίνεται, ὅταν συλλέγῃ χῶμα πρὸς οἰκοδομὴν τῆς φωλεᾶς. Ἐχει πόδας μικροὺς καὶ ἀσθενικοὺς καὶ βαδίζει κάκιστα.

Ἡ τροφή αὐτῆς εἶναι, ὡς ἐλέγομεν, ἔντομα οἷον μυῖαι, κώνωπες, ψυχαί. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι μὲ καλὸν στόμαχον πεπροικισμένα, τρώγουν ἐκ τούτων ἀφθονὰ καὶ ἀποβαίνουν διὰ τοῦτο χρησιμώτατα εἰς τὸν ἄνθρωπον πτηνά. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ κακοποιώμεν, ἀλλὰ τούναντίον νὰ περιποιώμεθα τὰς χελιδόνας.

Κατὰ τὰ τέλη δὲ Σεπτεμβρίου αἱ χελιδόνας φεύγουσιν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀφρικὴν. ἐνθα δὲν γίνεται ποτε χειμὼν καὶ ἐκεῖ μένουσιν μέχρι τῆς ἀνοιξέως, ὅτε πάλιν ἡμῖν ἐπανέρχονται. Παραδέχονται δὲ εἰς 24 ὥρας διατρέχουσι τὸ μέγα τοῦτο διάστημα ἀπὸ τῆς Εὐρώπης μέχρι τῆς κεντρικῆς Ἀφρικῆς. Ἐνταῦθα ὄμως δὲν κτίζουσι φωλεὰς οὐδὲ γεννῶσιν αὐγά, εἶναι ὡς ξένοι ἐν ξένη χώρα καὶ μετὰ πόθου ἀναμένουν τὴν ἀνοιξὴν νὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὸν προσφιλεῖ αὐτῶν τόπον.

VI. Ἐπανάληψις. Ποῦ εἶναι οἱ ῥόθωνες τῆς χελιδόνας;

Πῶς εἶναι ἡ γλῶσσα αὐτῆς ἔμπρός;

Ποῖον αἰσθητήριον αὐτῆς εἶναι ὀξύτατον;

Τί μήκος ἔχουν αἱ πτέρυγες;
Τί σχῆμα ἔχει ἡ οὐρά;
Πῶς εἶναι τὰ δάκτυλα τῶν ποδῶν αὐτῆς;
Πότε ἀποδημοῦν αἱ χελιδόνας;
Πόσον χρόνον μένουσιν παρ' ἡμῖν;
Πόσας γεννάς γεννοῦν καθ' ἕκαστον ἔτος;
Διὰ τί εἶναι χρησιμώτατον πτηνόν;
Πόθεν συμπεραίνεις ὅτι ἔχουν αἱ χελιδόνας νοῦν;

Τί ὄμιλοι ἡ χελιδὼν φωνάζουσα «τεβελικ; τσετσιό; μπιδιστ;»

V. Συστηματοποιήσις. 1. Ἡ χελιδὼν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ ἀδει (τραγουδεῖ), λέγεται ὠδικὸν πτηνόν. Τοιαῦτα ὠδικὰ πτηνά εἶναι τὸ στρουθίον (ὁ σπουργίτης), ὁ κόσσυφος, ἡ κίχλα, ὁ κορυδαλλὸς (κατσουλιέρα), ἡ ἀνδῶν, τὸ καναρίνι, ἡ ἀκανθίς (καρδερίνα) καὶ ἄλλα πολλὰ. Κατορθῶνουσι δὲ νὰ ἄδωσι τὰ πτηνὰ ταῦτα, διότι ἔχουσιν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λάρυγγός των ἰδιαιτέρως μικροὺς μῦς, οἵτινες κραδαινόμενοι παράγουσι ποικίλους τόνους.

2. Ἡ χελιδὼν, ἐπειδὴ εἶναι κατεσκευασμένη μὲ τὰς μεγάλας πτέρυγας καὶ πετᾷ εἰς τὸν ἀέρα ἢ εἰς τὸν οὐρανόν, ὀνομάζεται πτηνὸν τοῦ ἀέρος ἢ πτηνὸν τοῦ οὐρανοῦ. Τοιαῦτα τοῦ οὐρανοῦ πτηνά εἶναι τὰ ὄρνεα ὅλα, τὰ ὠδικὰ πτηνά, αἱ περισστεραὶ καὶ ἄλλα πτηνά. Δὲν εἶναι ὄμως πάντα τὰ πτηνὰ τοιαῦτα: διότι εἶναι πτηνά, τὰ ὁποῖα δυσκολεύονται νὰ πετάσουν καὶ εἶναι προωρισμένα νὰ ζῶσι περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς εἶναι αἱ ὄρνιθες, οἱ ἰνδιάνοι, τὰ παγῶνι, οἱ φασιανοί, αἱ πέρδικες, τὰ ὄρτύκια, ὁ στρουθοκάμηλος καὶ ἄλλα. Τοιαῦτα πτηνὰ καλοῦμεν πτηνὰ τῆς γῆς ἢ ξηροβατικά πτηνά, ὄμιλ. πτηνά, τὰ ὁποῖα βαίνουσιν εἰς τὴν ξηρὰν. Εἶναι δὲ καὶ ἄλλα πτηνά, τὰ ὁποῖα μένουσιν ἐντὸς τῶν λιμνῶν ὡς εἶναι αἱ νῆσσαι, αἱ χῆνες, τὰ λελέκια (πελαργοί), οἱ μπεκάτσοι, ὁ λάρος καὶ ἄλλα. Τὰ πτηνὰ ταῦτα καλοῦμεν λιμναῖα. Ὅστε ἔχομεν πτηνὰ τοῦ οὐρανοῦ, πτηνὰ τῆς γῆς, πτηνὰ τῶν ὑδάτων. Ἡ χελιδὼν ἀνήκει εἰς τὰ πτηνὰ τοῦ οὐρανοῦ. Ἐκ τῶν ποδῶν δὲ καὶ ἐκ τῶν περύγων δύνασαι νὰ διακρίνης πολλακίς τὰ πτηνὰ ἂν ἀνήκουν εἰς τοῦ οὐρανοῦ ἢ εἰς τῆς γῆς ἢ εἰς τῶν λιμνῶν τὰ πτηνά.

3. Ἡ χελιδὼν εἶναι πτηνὸν **χρήσιμον**, ὡς τρώγουσιν τὰ ἔντομα. Εἶναι δὲ καὶ πτηνὰ βλαβερὰ ὡς εἶναι τὰ ὄρνεα, τὰ ὁποῖα τρώγουσιν τὰς ὄρνιθας.

4. Ἡ χελιδὼν εἶναι πτηνὸν **ἀποδημητικόν**, διότι μόνον τὴν ἀνοιξὴν καὶ τὸ θέρος

μένει εἰς ἡμᾶς, ἔπειτα ἀναχωρεῖ εἰς θερμοὺς τόπους. Τοιαῦτα ἀποδημητικὰ πτηνὰ εἶναι τὰ λελέκια, οἱ γέρανοι, τὰ ἀηδόνια, ὁ τσαλαπετεινός, τὰ ὄρτύκια, αἱ μπεκάτσοι. Οἱ σπουργίται δὲν εἶναι **ἀποδημητικὰ** πτηνὰ, διότι οὐδέποτε φεύγουν ἀπὸ τὴν πατρίδα των. Τοιαῦτα πτηνὰ καλοῦμεν **ἐπιδημητικὰ**.

5. Τὰ δάκτυλα ἐκάστου ποδὸς τῆς χελιδόνας εἶναι τρία ἔμπρός καὶ ἓν ὀπισθεν. Τοιοῦτοτρόπως εἶναι καὶ τὰ δάκτυλα τῆς ὄρνιθος (κόττας). Εἶναι ὄμως κοῖ πτηνά, τὰ ὁποῖα ἔχουν δύο δάκτυλα ἔμπρός καὶ δύο ὀπισθεν, ὡς εἶναι οἱ ψιττακοί, οἱ κόκκυγες (κοῦκκοι) ἄλλα ἔχουν καὶ τὰ τέσσαρα ἔμπρός, ὡς εἶναι ὁ κύψελος (πετροχελιδόνον), ὁ πελεκάνος· ἄλλα ἔχουν τρία μόνον δάκτυλα πρὸς τὰ ἔμπρός, ὡς εἶναι πτηνὸν ἐν Ῥωσσίᾳ καλούμενον ὡ τ ῖ ς ἡ β ρ α δ ε ῖ α· ἄλλα δὲ ἔχουν μόνον δύο δάκτυλα ἔμπρός, ὡς εἶναι ὁ στρουθοκάμηλος.

VI. Ἐφαρμογή. Εἶπατέ μοι πτηνὰ ὠδικὰ. Πῶς κατορθῶνουσιν τὰ πτηνὰ ταῦτα νὰ ἄδωσι;

Πόθεν δύνασαι νὰ διακρίνης, ἂν ἐν πτηνὸν δύναται καλῶς νὰ πετᾷ; Ἐκ τῶν ἡμέρων πτηνῶν, ἃ ἔχομεν, εἶναι τοιαῦτα πτηνὰ ἔχοντα καλὴν πτῆσιν; Εἶναι ἡ ὄρνις ὠδικὸν πτηνόν; ὁ Ἰνδιάνος (γάλος); ἡ χῆνα;

Εἶπατέ μοι πτηνὰ λιμναῖα; Ἡ ὄρνις εἶναι πτηνὸν τοῦ οὐρανοῦ, τῆς γῆς, ἢ τῶν λιμνῶν; Ἡ πέρδικα; ἡ καρακάξα;

Εἶπατέ μοι μερικὰ χρήσιμα πτηνὰ. Ἡ ὄρνις εἶναι χρησίμων ἢ βλαβερὸν πτηνόν; Καὶ τί μᾶς ὠφελεῖ;

Εἶπατέ μοι μερικὰ βλαβερὰ πτηνὰ. Ὁ σπουργίτης εἶναι βλαβερός ἢ ὠφέλιμος;

Εἶπατέ μοι πτηνὰ ἐπιδημητικὰ. Ἡ ὄρνις εἶναι ἀποδημητικὸν ἢ ἐπιδημητικὸν πτηνόν;

Εἶπατέ μοι πτηνὰ μὲ δύο δάκτυλα μόνον. Πόσα δάκτυλα ἔχει ἡ ὄρνις; Πῶς εἶναι τὰ δάκτυλα αὐτῆς διατεταγμένα;

Ο ΓΕΡΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ

μάθημα ἐν περιπάτῳ
ὑπὸ

† Ἀχιλλέως Παράσχου

Ὁ Πλάτων εἶπε περὶ τῶν ποιητῶν ὅτι εἶναι διερμηνεῖς τῶν θεῶν, ὅτι «οὐκ ἀνθρώπινα ἔστι τὰ κατὰ ταῦτα ποιήματα, οὐδ' ἀνθρώπων, ἀλλὰ θεῶν καὶ θεῶν.» Τὰ ἐν τῷ βάθει τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς κινούμενα συναισθήματα καὶ πάθη, τοὺς φόβους, ἢ τοὺς

πόθους αὐτῆς, τὴν ἀγάπην αὐτῆς πρὸς βίον τελειότερον καὶ ἰδανικώτερον περιγράφει ἡμῖν ὁ ποιητὴς μετὰ πλαστικῆς ἐνέργειας, καὶ μετὰ κάλλους, οἷον ἐκ αὐτόπτης τῶν μεγάλων ἐκείνων ψυχικῶν συγκινήσεων καὶ αὐτῶ δεσμεύει καὶ κληεῖ τὴν ψυχὴν ἡμῶν μεταδίδων καὶ εἰς ἡμᾶς τὰ κυριεύοντα αὐτὸν συναισθήματα. Διὰ τοῦτο ἡ ποίησις ἀνεκνήρυχθη ὡς ἡ τελειοτάτη τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ οἱ ποιηταὶ ἀνέκαθεν ὑπελήφθησαν ὡς ἄνθρωποι τελειότερας φύσεως, ὡς προφήται τῶν ἐθνῶν ἐνθεοὶ, προωρισμένοι νὰ προφυλάττωσι τοὺς λαοὺς ἀπὸ τὴν πεζότητα τοῦ βίου καὶ τὸ ἐφήμερον καὶ νὰ στρέψωσι τὸ ὄμμα αὐτῶν εἰς χώρας ὑπερκοσμίου, νὰ ἐξεγείρωσι τὴν ἀγάπην αὐτῶν πρὸς τὸ αἰδίον καὶ τὸ θεῖον. Οἱ ἀδελφοὶ Παράσχοι, ὁ Γεωργίος καὶ ὁ Ἀχιλλεύς, ἀπέβησαν διὰ τῆς ἀγνῆς λατρείας πρὸς πᾶν ὅτι εἶναι ἑλληνικόν, ὅπερ ἐψάλλον μετὰ περιπαθοῦς τόνου, ἐθνικοὶ ἡμῶν ποιηταὶ καὶ δικαίως ὁ θάνατος αὐτῶν ἐθεωρήθη ὡς ἐθνικὴ συμφορὰ. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ποιήματα οἷον τὰ τσαρούχια τοῦ ἀγωνιστοῦ, ὁ σκοπός, ὁ ἐθνοφύλαξ, τὸ ἐωθινόν, τὸ ὄρφανόν, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ παιδάκι, πρὸ τῆς παναγίας, εἰς τὸν ποταμόν, ὁ γεροκαπετάνος καὶ τὰ τοιαῦτα, ἵνα ἴδωσι πόσον οἱ Παράσχοι ἦσαν καὶ πρὸς τὰ σχολεῖα τὰ δημοτικὰ συνδεδεμένοι. Νομίζοντες ὅτι τελούμεν μνημόσυνον εὐλογίας πρὸς τὸν νεωστὶ ἀποθανόντα Ἀχιλλεῖα Παράσχον, δημοσιεύομεν τὸ ποίημα, ὅπερ κατέλιπε χειρόγραφον. Δι' αὐτοῦ, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ὁ ποιητὴς ἤθελε νὰ ἐξεγείρῃ τῶν διδασκάλων τὴν φιλοστοργίαν πρὸς τοὺς μαθητὰς των καὶ νὰ συμβουλευθῇ αὐτοὺς νὰ παύσωσι διδάσκοντες μηχανικῶς καὶ ὅτι πλὴν τοῦ μαθήματος τῆς γραμματικῆς εἶναι καὶ ἄλλα μαθήματα ὡσαύτως, εἰς ἃ πρέπει νὰ ἐπιστήσωσι τὴν προσοχὴν των.

A.

Δάσκαλος, ποῦ μὲ τὴ ξερὴ Γραμματικὴ του μόνο
Δὲν ἔμπαζε σταῖς παιδικαῖς καρδιαῖς τὰ γράμματά του,
Ἄλλὰ ἀκτίνα ἔχυνε μ' ἀγίτη καὶ μὲ πόνο
Μέσα στὸ νοῦ καὶ στὴ ψυχὴ βγαλμένη ἀπ' τὴ καρδία του,
Μὲ τοὺς μικροὺς του μαθητὰς κάθε γιορτῆς ἡμέρα,
Στὸν Παρθενῶνα ἐπήγαινε, σταῖς στήλαις, στὸ Θησεῖο,
Ἐδρόσιζε τὰ σπλάχνα τοὺς μ' ἕλλου καιροῦ ἀγέρα,
Κι' ἔρχιζε ἄλλο μάθημα στ' ἀθάνατο σχολεῖο . . .
Γιὰ πλάκαις, στήλαις εἴχανε, τὰ μάρμαρα θρανία
Κ' ἐδιάβαζαν σ' ἀγάλματα ἐπάνω τοῦ Φειδία!

B.

Μιὰ μέρα, ἓνα δειλινὸ καλοκαιριοῦ δροσάτου,
Διέκοψε τὸ μάθημα, ἐπῆρε τὰ παιδιὰ του

Κ' ἐπήγαινε περίπατο σὲ γέρικο λαγκαδι,
Ποῦ ἦσυχά ζευγάρωνε τὸ φῶς μὲ τὸ σκοτάδι . . .
Σὲ ρίζα δένδρου ἐκάθισαν ἀπάνω κουρασμένοι,
Γύρω-τριγύρω τὰ παιδιά κι' ὁ δάσκαλος στὴ μέση,
Σὰν δεντρολάκια νεύφωτα σ' ἑλῆρά μισογυρμένη,
Πῶχει κουφάνει ὁ καιρὸς κ' εἶν' ἔτοιμη νὰ πέση . . .
Κυκλόνανε γλυκειαῖς αὐγαῖς προχωρημένη Δύσι
Καὶ λουλουδάκια τῆς αὐγῆς τῆς νύχτας κυπαρίσσι.

Γ

Ἄπο τὰ δέντρα ἔπερτε δροσιάς μαργαριτάρι.
Τὸ δάσος ἦταν ἑμμόρφο ἀπὸ πουλιά γεμάτο
Καὶ χρυσαλίδες κάτασπονδο χιονίζαν τὸ χορτάρι
Κ' ἐκάμνανε τὸ κόκκινο τριαντάφυλλο χιονάτο . . .
Μὲ τὰ μαλλιά τους ἔπαιζε ἀγέρι μυρωμένο,
Στὸ πλάι τους ἐμύριζαν ἀγροτικά λουλούδια,
Τὸ πόδι μέσα ἐχώνετο σὲ χόρτο ἀνυψωμένο
Καὶ χίλι' ἀγνώριστα πουλιά ἐφέλνανε τραγουδία.
Ἦταν ἡμέρα ὁμορφῆς, χαρούμενης, δροσάτης
Γλυκεῖα τῆς φύσεως γιορτῆ, ἀπὸ Θεοῦ γεμάτη.
Τῆ φύσι ὁ γέρος κύτταζε γλυκὰ τὴν ἀγιασμένη,
Καθὼς κυττάζει τὸ παιδί μανοῦλ' ἀγαπημένη.
Ἦ προσευχὴ του ἦτανε τὸ κύτταγμα ἐκεῖνο! . . .
Μήπως δὲν εἶνε προσευχὴ, ὅπότεν βλέπης κρίνο,
Βουνάκι, δέντρα καὶ νερά; Βωμός Ἐ κ ε ἴ ν ο υ εἶναι
"Ὅλα! κ' ἄστέρια καὶ βουνὰ καὶ δάφνες καὶ μυρσίναι.
"Ὅποιος κυττάζει μὲ ματιὰ γεμάτη νοῦ τῆ φύσι,
Προσεύχεται καὶ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ροιτίζη.
Ὁ Γέρος ἦτον εὐτυχὴς, εὐφραίνετο ἡ καρδιά του.
Κύτταζε πότε τὰ πουλιά καὶ πότε τὰ παιδιά του . . .
Σύρτετε, εἶπε, παῖξτε τὰ πόδια μὴ λυπεῖσθε.
Σταῖς πρασινάδες τοῦ Θεοῦ χαρούμενα πετάτε.
Ἄνοιξτε τώρα τὰ φτερά καὶ σεῖς πουλάκια εἴθε!
Καὶ κουρασμένα ἔπειτα στὸν γέροντα ἔλατε!
Δὲν πρόφθασε νὰ τοὺς τὸ εἶπῃ, κι' αὐτὰ ζευγαρωμένα
Μακρὰ του βρέθηκαν πουλιά ἀπ' τὸ κλουθὶ βγαλμένα.
Ἐκυνηγοῦντο, ἔπαιζαν, ἐμάζευαν λουλούδια.
Κι' ἀκουγες γέλοια καὶ χαρὰι καὶ παιδικὰ τραγουδία.
Τοῦ Γέρου τῆλεπ' ἡ ματιὰ ὡσάν νὰ τὰ εὐλογοῦσε
Καὶ κάπου, κάπου ἐστέναζε τὰ χρόνια τους ποθοῦσε!

Σὰν μῆλα κατακόκκινα γυρίσαν κουρασμένα
Ἄπ' τὸ παιχνίδι τὸ τρελλό, χαρούμενα, ἰδρωμένα.
Τὸ χέρι του τὸ πατρικὸ μ' ἀγάπη τοῦ φιλήσαν
Καὶ στὸν καλὸ τους δάσκαλο τριγύρω ἐκαθίσαν.
Ἐπαίζατε, εἶπε, παιδιά; — Ναί, δάσκαλε, ὡραῖα!
"Ὅλα τ' ἀποκρίθηκαμε μὲ μιὰ φωνὴ κ' ἰδέα.
"Ὅμως ἐγὼ ἐκουράσθηκα ὀπίσω τους νὰ τρέχω,
Γιατ' εἶμαι ἀπ' ὅλα πεῖδι μικρὰ καὶ δύναμι δὲν ἔχω.—
Ὁ Τιμολέων, φώναζε, παιδιά καὶ λουλοῦδι,
Πῶχει ἴστὰ χεῖλη ζάχαρι καὶ στὴ φωνὴ τραγουδία.
Ὁ Δάσκαλος τὸ χάιδεψε γλυκὰ στὴν ἀγκαλιά του
Κ' ἔσμιζαν τ' ἄσπρα του μαλλιά μὲ τὰ χρυσὰ μαλλιά του.
Μικρέ μου, εἶπε, μὲ φωνὴ ποῦ μάννας εἶχε τόνο.
"Ὅποιος σταθῆ, δὲν πάει ἐμπρός, ζῆ, ὅποιος τρέχει μόνο . . .
Θὰ κοκκινήσ' ἢ ὄψις σου καὶ θεὰ δύναμωσῆς!
"Ὅταν μονάχα περπατῆς καὶ τὸ κορμὶ φτερῶσῆς!
Κ' ἔστρεψε στ' ἄλλα τὰ παιδιά μὲ μάτι ἀκτινοβόλα.
Ἄπ' τὸ βιβλίον τοῦ Θεοῦ, παιδιά μου, πεῖδι ἀπ' ὅλα
Σὰς ἄρσε; . . . σὰς ἔμαθα τ' ἀλφαβητάρη ἐκεῖνο.
Πῶχει ψηφιά τὸν οὐρανὸ, τὴ θάλασσα, τὸ κρίνο . . .
Παίξαμε, καθὼς πρόσταξες, τοῦ εἶπαν μ' ἀπορία.
Κανένα μας δὲν διδάσασε δὲν εἶχαμε βιβλία . . .
Κανένα; ὅμως εἶχατε βιβλίον ἀνοιγμένο
Μπροστὰ σας μὲ θεόρατα ψηφία τυπωμένο,
Ποῦ λάμπουν ὅπου κι' ἂν στραφῆς κ' εἰς ὅτι, ὅτι, πιάσῃς.
Γεωργάκη δὲν ἐμπόρεσες καὶ σὺ νὰ τὸ διαβάσῃς;
Μῆτε καὶ σὺ, Διμήλιε, δὲν δὴνωισες ἀκόμα; . . .
Κ' εἰς δὺ ἀδελφάκια ἔστρεψε ποῦσαν τὸ ῥόδο στόμα.
Τὸ ἕνα εἶχεν οὐρανὸ κι' αὐγὴ μὲσ' στὴ ματιὰ του,
Τὸ ἄλλο ἀκτίνα ὀλομαυρῆ σταῖς μάτια τὰ γλυκὰ του.
Ναί, Δάσκαλε, τὰ δὺ παιδιά, τοῦ εἶπανε μὲ χάρι.
Γιὰ τάλλο, γιὰ τάλλοϊωτικο θὰ λὲς ἀλφαβητάρη,
Ποῦ τῶχει γράφει ὁ Θεός, μᾶς ὅποιες κι' ἄλλη μέρα . . .
Διαβάσαμε ὅτι ἐδέλαμε στὸ δάσος ἐκεῖ πέρα!

Καὶ τί διαβάσατε μικροί; Κ' εἶπε τὸ πεῖδι μεγάλο.
Τὴν ὁμορφάδα τοῦ Θεοῦ, θαρρῶ καὶ καλωσύνη . . .
Κ' ἐγὼ τὸ ἐκατάλαβα, ἀπήντησε τὸ ἄλλο.
Πῶς ὁ Θεὸς μᾶς ἀγαπᾷ καὶ ὅλα μᾶς τὰ δίνει!
Ὁ Δάσκαλος τὰ κύτταζε γλυκὰ συνηνημένως.
Αὐτὸς δὲν ἦταν δάσκαλος κανόνες φορτωμένος,
Δὲν ἦτανε καθηγητῆς, δὲν πήγε στα Παρίσια . . .
Δάσκαλος ἦταν ἐξοχῆς μικρῆς; εἰς τὰ Πατήσια . . .
Πλὴν ἤξευρε τὰ γράμματα στὸν νοῦ πρὶν ν' ἀναβοῦνε,
Πῶς πρέπει πρώτα στὴ ψυχῇ, μὲσ' στὴν καρδιά νὰ μπουνε!

Δ

Κάτω ἀπ' τὸ δέντρο δρόσιζε τ' ἀγέρι τὸ κορμὶ τους
Καὶ ὀμιλοῦσ' ὁ Γέροντας γιὰ τὸ Θεὸ μαζὴ τους.
Ἐλεγε τ' ὄνομα «Θεός» τόσο γλυκὰ ἡ φωνὴ του
Ἵσάν νὰ φέλνανε πουλιά καὶ τὰ παιδι' ἀντικρῦ του,
Ἀκίνητα τὸν ἀκούσαν μὲ μάτια ἀκτινωμένα.
Φύτευε πίστι ὁ Γέροντας στὰ στήθεα τὰ παρθένα!
Εἶχε τὴ ρίζα τῆς ἐλῆγᾶς καθέδρα του βιβλίου
Τὸ δάσος καὶ τὸν οὐρανὸ ἀκροστὰς παιδάκια.
Ἦταν ὡραία ζωγραφιά γεμάτη μεγαλεῖο
Καὶ τὴν ἐκαθρεπτίζανε χρυστάλλινα βυάκια!
Τί δὲν τοὺς ἔλεγεν ἐκεῖ στὸ δέντρο ἀκουμπισμένοι,
Στοῦ ἡλιοῦ τὸ βασιλεῖμα, στὴ δύσι τῆς ἡμέρας.
Τοὺς ἔλεγε πῶς ὁ Θεὸς ὁ ἀστροτολισμένος,
Θεὸς μας εἶναι δὺ φοραῖς γιὰτ' εἶναι καὶ πατέρας . . .

Τὴν παιδικὴ τους τὴν καρδιά στὴ χούφτα του ἐκρατοῦσε,
Τὴν δρόσιζε, τὴν μύρονε μὲ μαστοργιὰ μεγάλη.
Τὴν ἔκαμνε ὅ,τ' ἤθελε μὲ τὰ σφοδὰ τὰ χεῖλη.
Τὰ μπουμπουκίγια ἐμύρονε τὸ φῶς πρὶν ν' ἀνατείλῃ!
Ἄπο τὴν ἀριθμητικὴ μὲ μιὰ στοργὴ ἐπηδοῦσε
Στὸν Πυθαγόρα, κ' ἔπειτα σὲ δοξασμένη σμίλη.
Ἄπο τὴν κρῦα Λογικὴ στὸν Ὀμπρο ἐπετοῦσε
Κ' ἦσαν τὸ μάθημα γλυκὸ σάν τὰ γλυκὰ του γεῖλη.
Καὶ τὴν ἔερη Γραμματικὴ, τὴν γρυνωσμένη ἀκούα,
Τραγουδία τοὺς τὴν ἔκαμνε τὸ τεχνικὸ του στόμα!
Ἦξευρ' ἐκεῖνος τὴ φωτιά πῶς πρέπει νὰ τὴν βάζῃ,
Πότε νὰ βράξῃ τὸ νερὸ καὶ νὰ τὸ κατεβῆξῃ . . .

Ε

"Ὅμως ὁ Γέρος ἦψήλυνε, φωσφόριξ' ἡ ματιὰ του,
Γείνουταν νεῖος, δυνάμονε ἡ ἡμερῆ φωνὴ του.
"Ὅταν γιὰ τὴν Πατρίδα του μιλοῦσε σταῖς παιδιά του,
Κ' ἐκεῖνα ἐθαυμάζανε στὴ μεταμόρφωσίν του.
Καὶ πότε κοκκινίζανε καὶ πότε κιτρινίζαν
Καὶ μάτια γοργοκίνητα σάν ἄστρα ἐσπινθηρίζαν!
"Ἄ, οἱ μεγάλοι μας Σοφοὶ ποῦ εἶναι στὴν Ἀθήνα,
Νὰ τὸν ἰδοῦνε ἤθελα, σ' αὐτὸν νὰ μαθητεύουν,
Ν' ἀκούσουν τὰ μαθήματα τοῦ Γέροντα ἐκεῖνα,
Τὴν τέχνη του τὴν εὐκολὴ καὶ δύσκολη νὰ κλέψουν!
Νὰ ἰδοῦν πῶς ἐδασκάλευε ὁ χωρικὸς ἐκεῖνος.
Εἰς τοὺς ἀγροὺς καλλίτερα μοσχολοῶ ὁ κρίνος.

ΣΤ

Ἐβράδιαζε κι' ὁ Γέροντας σηκώθη—πᾶμε τώρα,
Εἶπε, παιδιά, ἐπέραςε ὀληγόρα ἡ ὥρα.
Σὰς περιμένουνε μικρὰ ἀδέλφ' ἀγαπημένα,
Τῆς μάννας σας ἡ ἀγκαλιά καὶ τὸ βιβλίον ἐμένα . . .
Δὲν ἐπεράσαμ' ἄσχημα . . . —Ὁ Δάσκαλε: ἡμέρα
Σὰν τούτη δὲν χαρήκαμε ποτὲ εὐμορφότερα!
Ἦτανε τόσο εὐμορρα ἐδῶ στὴν πρασινάδα . . .
Γιατὶ μᾶς ἔδωσ' ὁ Θεὸς μητέρα τὴν Ἑλλάδα
Κ' ἔχουμε φύσι σάν κι' αὐτὴ . . . Παιδιά, μήπως θαρρεῖτε,
Πῶς τόπο σάν τὸν τόπο σας κι' ἄλλου θεὰ τὸν βρῆτε;
"Ὅμως, ἂν θέλῃ ὁ Θεός, τὴν Κυριακὴ τὴν ἄλλη,
Ἄν εἴθετε πάντα φρόνιμα, θὰ ξαναλοῦθε πάλι.
Τὴν Κυριακὴ; Ὁ, τί χαρὰ! Ἐδῶ θὰ ξαναλοῦμε.
Ὡσὰν νερὰ κ' ἡ, δάσκαλε τὸ μάθημα θὰ εἰποῦμε . . .
Κ' ἐκίνησαν χαρούμενα, δὺ δὺ καὶ τρία τρία.
Λουλοῦδι' αὐτὰ, κρατοῦσαν σταῖς χεῖρας τους λουλούδια
Κι' ἀκουγες γέλοια δροσερὰ κι' ἀγγελικὴ εὐθυμία
Καὶ κάπου, κάπου ἐφέλνανε δημοτικὰ τραγουδία.
Ὁ Γέρος μᾶς ἐπήγαινε καὶ πίσω του ἐκεῖνα!
Μπροστὰ ἡ νύκτα καὶ αὐγῆς κατόπι τῆς ἀκτίνα!